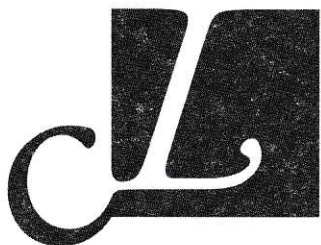

LBRIS

We know
books

COLECȚIA
Câmpul de lectură

BOGDAN
PETRICEICU-HASDEU
PROZĂ. POEZIE.
DICȚIONAR

Prefață, selecție și îngrijirea textelor,
de **Mihai Papuc** și **Mircea V. Ciobanu**

Ediție apărută cu contribuția financiară a Ministerului Culturii, în conformitate cu decizia Comisiei de selecție pentru editarea cărții naționale.

Responsabil de ediție: *Mircea V. Ciobanu*

Corector: *Mariana Belenciuc*

Redactor tehnic: *Nina Duduciuc*

Concepție grafică a colecției și copertă: *Vitalie Ichim*

Machetare computerizată: *Andrei Ichim*

Coperta I: Desen de Vitalie Ichim, *Portretul lui B.P. Hasdeu* (2013)

ÎNȚEPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ

ȘTIINȚA

Str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova

tel.: +373 22 739616 (anticamera)

+373 22 739983; +373 60966868 (vânzări)

e-mail: prini_stiinta@yahoo.com

www.editurastiinta.md

Toate drepturile asupra colecției „Câmpul de lectură”, inclusiv asupra acestei ediții, aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice *Știința*.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Hasdeu, Bogdan Petriceicu.

Proză. Poezie. Dicționar / Bogdan Petriceicu Hasdeu; prefață, selecție și îngrijirea textelor de Mihai Papuc și Mircea V. Ciobanu. – [Chișinău]: *Știința*, 2026 (Combinatul Poligrafic). – 255, [1] p. – (Colecția „Câmpul de lectură”, ISBN 978-9975-67-968-8).

Referințe bibliogr. în subsol.

Cu contribuția financiară a Ministerului Culturii.

ISBN 978-9975-85-572-3.

© Prefață, selecție și îngrijirea textelor: *Mihai Papuc și Mircea Ciobanu*, 2026

© Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*, 2026

CUPRINS

7 | Cum îl citim pe Hasdeu azi? (*Mircea V. Ciobanu*)

PROZĂ

13 | Ursita

87 | Ioan-Vodă cel Cumplit

POEZIE

149 | Viersul

150 | Muntele și valea

151 | Complotul bubei

156 | Odă la ciocoi

161 | Dorul

162 | Bradul

163 | Alb și negru

164 | Cerebrațiunea

164 | Poezia

165 | Dumnezeu

172 | La noi...

172 | Să vorbim românește

DICȚIONAR

174 | Etymologicum magnum romaniae

253 | Note și comentarii

albăstreala întunecată a cerului un părete îngust și negru, cu muchea surpată, cu laturile crăpate, fioros și cobitor ca urma unui păcat în amurgul conștiinței..."

Un poem! *Arhaicul AMU* e trecut prin *Codicele voronețean* și *Psaltirea șcheiană*, prin *Dosoftieiu* și o *doină din Ardeal* (ca să nu credeți că-i moldovenism), prin Creangă: „*Amu cică era odată...*” un cuvânt polivalent, dacă nu polisemantic: într-un basm popular, *Petrea cel frumos*, având sensul între *deci* și *deja*: „Au mers amu cât au mers...”

Mă opresc puțin la *AMORȚESC* (la Hasdeu verbele sunt date la persoana I singular, ca în dicționarele limbii latine, unde infinitivul este elementul secundar alăturat), cuvânt care etimologic ne trimite la *moarte*, după cum *înlemnesc* trimite la *lemn* și împietresc la *piatră*. Și atunci exemplele prind vraja poeziei: „Văcărescu: «inima-mi e tot aceea!.../ lubirea-mi ai amorțit-o,/ Dar ea n-a putut să moară...»” Iar la Alexandrescu „inima se împietrește... iar simțirea *amorțește*...” Pe contrasens, Negruzzi afirmă (în *Au mai pățit-o și alții*) că uneori „fericirea *amorțește* oricare alte simțuri ale noastre...”

La *AMOR* (câte sunt aici de răscolit!) nu stăm mult, riscând să atacăm un subiect de durată (cu multe și frumoase exemple din Conachi, Văcărescu, Beldiman, Negruzzi, din doinele ardelen, muntenești, moldovenești și dobrogene, dar și din cântecele lăutarilor). Doar facem un mic popas, pe o digresiune hasdeiană: „Sunând mereu în gura lăutarilor țigani, amorul nu putea, vrând-nevrând a nu deveni gutural, unii rostindu-l *hamor*, alții chiar *ahmor*.”

„E foarte curios, zice Hasdeu, că ilustrul Bopp [Franz Bopp, lingvistul german, fondatorul lingvisticii comparate – m.c.] crezuse că țigănescul *hamor* este nu numai o veche formă românească, ci chiar un arhaism latin.”

E frumoasă și edificatoare lunga poveste despre *amnar* (vă las deschisă cartea).

Exemplele (din *EMR*) aduse aici nu sunt riguros căutate de subsemnatul, dar sunt suficiente pentru a sugera că jocul iminent dintre semnificațiile cuvântului, istoria lui, geografia (și chiar geopolitica) acestuia este, de fiecare dată, particular, irepetabil și relevant, adunând laolaltă fapte de lingvistică (semantică, gramatică, etimologie, istoria limbii), filologie, ficțiune literară, folcloristică, capabile să transforme fapte ale limbii vii în *povestiri de spus la gura sobei*.

...Și abia dacă am vorbit de câteva exemple disperate, decupate din cele 21 de volume ale lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, publicate la Editura Știința până în ziua de azi. Aventura, așadar, continuă, ca și firul din poveste, că-nainte mult mai este!

Mircea V. CIOBANU

PROZĂ

URSITA

Nuvelă istorică

Partea I
AM SCĂPAT DE EL!

Cap. I

*În care se arată cum,
murind o babă, băiatul a pierdut pe tată*

Era pe la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare.

Postelnicul Șarpe, încungiurat de o ceată de voinici călări, se întorcea de la Cracovia, unde fusese trimis pentru a combina o alianță antimusulmană între Moldova și Polonia.

Acum ei ieșiră din Cernăuți și se apropiiau de codrul cunoscut pe atunci sub numele de Cosmin, unde astăzi se află satul numit românește Molodia, și botezat nemțește – nu știu de ce – Franzthal, adică „Valea lui Franț”, ceea ce se cam aseamănă cu luleaua românu-lui, pe care neamțul, ca să nu se zică că-i furată, a prefăcut-o în „pipă”.

Soarele apunea și cele de pe urmă ale sale raze se culcau somno-roase deasupra uriașului codru, întins pe un șir de dealuri și colnice, văi și văgăune, ce păreau de departe a fi ca un singur arbore acoperit cu milioane de frunze.

Postelnicul era un om de vro treizeci și cinci de ani, foarte scurt la stat, dar atât de spătos, încât pe umerii lui lesne s-ar fi putut așeza două capete și, mai știi! ar mai fi rămas loc, poate, pentru un al treilea; iar în voluminosul său piept ar fi încăput nouă suflețe, după vorba poporului.

O barbă neagră, tăiată rotund împregiur, undula pe zaua de argint a postelnicului, împodobită – zaua, nu barba – cu flori sculptate; lungi plete, cam crețe și stufoase, șerpuiiau de sub o cușmă de samur în patru colțuri cu un ciucur de catifea roșie; în fine, pentru a încheia portretul, vom adaoga nește ochi mici și negri, un nas larg de șoim, o frunte pătrată și zbârcită și buze foarte subțiri, ce abia se zăreau de sub arcul mustețelor.

Ceata trecea acum d-a lungul unui șir de movile albe, rădicate din grămezi de oase omenești: trista rămășiță a bătăliei în care Ștefan-Vodă măcelărise toată armata regelui polon Ioan-Albert; nește movile atât de trainice, încât după un secol ele serveau încă de călăuze pentru rătăcii călători; o bătălie atât de neuitată, încât până astăzi ea a rămas ca zicătoare în gura poporului polon: „Za króla Olbrachta poginela szlachta” („Sub regele Albert a pierit boierimea”).

Postelnicul își opri calul – un bidiviu mic, păros și țeapăn ca și stăpânul său – și-și întoarse fața către frunzașul cetei, care purta steagul boierului: „un balaur negru cu aripe de argint pe câmp roșu”, de unde venea și porecla „Șarpe”.

– Măi Lucă! zise postelnicul, arătând cu mândrie la piramidele de oseminte. Aici ne-am bătut cu leșii.

– Aici! repetă junele stegar, nalt, uscat și palid, pișcându-și galbena musteață.

– Am ucis și eu în acea ziulică vro zece!

– Vor fi fost mai mulți.

– Dar și tu te arătași voinic, copile; n-am ce zice!

– Apoi de...

În acest minut vro câteva săgeți, repezite de pe un deal, au spintecat aerul; unele șuierând dasupra capetelor cetei, altele înfigându-se în pământ, una mai nemerită, oprindu-se la piciorul flegmaticului Luca, tocmai când el rostea: „Apoi de...”

– Hoții! zise stegarul, fără să-l fi turburat cât de puțin durerea neașteptatei rane; trecu stindardul în mânele unui cetaș de alături, zicându-i: „Mai ține-l și tu, Iorgule!” Scoase piciorul lovit din scara de stejar a șelei – numai boierii aveau pe atunci dreptul de a purta

la ea scări metalice – și rupse jumătatea săgeții, lăsând cealaltă parte înfiptă în carne.

– Hoții! a repetat ceata.

Și-n adevăr, prezența hoților era cu atât mai lesne de ghicit cu cât în genere finitul domniei lui Ștefan cel Mare se deosebea prin o neînchipuită înmulțire a numărului haiducilor, mai cu seamă în partea nordică a Moldovei, încununată cu munți neștrăbătuți și codri verguri. E destul a zice că unul din căpitani hoților, celebrul Mihai Copilul, despre care vorbește poezia noastră națională și cronica polonă a lui Martin Bielski, izbutise a aduna sub povățuirea sa nu mai puțin de zece mii de haiduci!

Necurmatele războaie ale lui Ștefan-Vodă, luând neconținut pe țărani de la sapă la armă, au sărăcit cu desăvârșire clasa de jos a poporului, pe care o mai apăsau și boierii, căci Domnul cruța foarte mult aristocrația țării, organizată după modelul feudalității ungare și polone. Așadară, toți acei ce simțeau în piepturile lor bătând inimi de zmeu alergară la frunza verde a codrului, sub al cărui adăpost se puneau a pândi și a tăia pe neguțătorii drumeți, mai cu seamă turci și armeni, și pe avuta boierime.

Postelnicul Șarpe, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, aținti ochii asupra culmei dealului, apoi goli sabia și strigând: „După mine!” se răpezi cu toată ceata în goana calului în direcțiunea de unde au venit săgețile.

O a doua împoșcătură de săgeți a răsturnat de astă dată la pământ doi din ceata postelnicului, care, el însuși, abia scăpa numai mulțumită armurei sale; dar când ceata ajunsese în vârful dealului și spera a descoperi, în fine, pe misterioșii dușmani, ea n-a văzut altceva decât un copilaș ca de opt ani, cu păr roșietic, care se juca în iarbă.

– Al cui ești tu? îl întreabă postelnicul.

– Al tatei, răspunse băiatul, uitându-se fără frică la călăreții ce-l încongiurară.

– Și cine-i acel tată?

– Un pui de zmeu.

– Un hoț?

– Ba hoț ești tu!

Postelnicul rădică pe copil și-l așeză înaintea sa pe cal.

– Mulți haiduci sunt aici în codru?

- Douăzeci și patru.
- Cine e căpitanul lor?
- Drăgan Bărbuță-Scurtă.
- Unde sunt ei acum?

– S-au dus în ceea parte, răspunse copilul arătând la dreapta.

Postelnicul cu ai săi urma rădumul după arătările băiatului, dară abia făcură vro două sute de pași înainte, când, de pe o stâncă, au început a ploua pietre asupra capetelor lor fără ca să se vază cine le aruncă.

– Înapoi, fraților! – zise postelnicul cu despreț – doară nu ne vom bate cu văzduhul!

Ceata se retrase, urmărită dentăi de zborul pietrelor, apoi de loviturile săgeților. Un bulgăr a izbit pe postelnic în umăr, iar o săgeată s-a mai înfipt în cellalt genunchi al bietului Luca, care semăna acum cu un inger înaripat la picioare.

Postelnicul a răspuns la rană prin o înjurătură; Luca, prin tăcere.

Întorcându-se la locul unde rămaseră cei doi cetași răniți, postelnicul îi găsi proaspăt descapitați, sângerânde lor trunchiuri fiind întinse fără haine pe iarbă.

O furie de răzbunare s-a zugrăvit pe fețele tuturor voinicilor. Înșă cum să-și răzbune, când nu aveau asupra cui? Pentru o clipă, postelnicului îi veni în gând de a zdrobi capul copilului de hoț, pe care până acum îl ținea lângă sine pe șă; dar acel gând era mai pe jos de mărețul său suflet. „Ce-i vinovat copilul?“, își zise el și opri mâna, deprinsă a secera numai pe vrăjmașii puternici.

Tocmai atunci ieși dintre crângi și se apropie de ceată o babă îmbrăcată în stremțe, cocoșată, cu capul plecat în jos, îmbrobodită astfel, încât i se vedeau numai ochii.

– Fie-ți milă, jupâne; dă-mi copilul înapoi..., zise ea, apropiindu-se de postelnic și silindu-se a da glasului său un ton femeiesc.

– Tata! tata! strigă copilul, zbuciumându-se ca să sară de pe cal.

– A, hoțule! răcni postelnicul, care căuta o jertfă de răzbunare.

Și, smulgând măciuca aninată la șă, izbi în capul mincinoasei babe. Haiducul se îndreptă, se apucă cu mâinile de cap, se clătină și căzu mort.

În aceeași clipă, ca prin minune, vro douăzeci de hoți, îmbrăcați țărănește, dar cu pene de păun la cușme și înarmați cu sulite și lungi cuțite, s-au aruncat din toate părțile asupra cetei postelnicului, strigând: „Ucide! ucide!”

Postelnicul nu avea cu sine, după moartea celor doi uciși, decât pe stegarul său Luca, pe grămaticul său Iorgu și șase tineri, feciori de boieri, cari l-au întovărășit în Polonia pentru a vedea și ei țările străine; dar toți erau înarmați până-n creștet și ardeau de dorința de a se arăta voinici în fața unui bărbat atât de vestit ca postelnicul și de ale cărui laude atârna viitorul lor.

Postelnicul era modelul unui ostaș român din școala lui Mircea, Ștefan, Tepeș. Vitejia fără viclenie era pentru el ca carne fără sare, ca prânz fără vin. El vedea că hoții sunt mult mai numeroși și mai tari prin cunoștința localității. Ceata sa era obosită de drum. Așadară, postelnicul tună deodată cu puternica sa voce:

– Stați, haiduci! că o să vă spun o vorbă bună.

Hoții, încredințați că mica ceată boierească nu le poate scăpa din mână, s-au oprit pe loc.

– Nu șade frumos – urmă postelnicul –, nu șade frumos ca românii să se bată cu români, căci doară suntem frați. Mai bine să ne înțelegem cu pace. Cine e vătășelul? Care din voi e Bărbuță-Scurtă?

– Eu! răspunse unul din hoți, ieșind cu semeție din grupa celorlalți, de cari se deosebea numai prin neobicinuita lungime a barbei. El se apropie de postelnic și, răsucindu-și mânecile cămeșei, îl întrebă cu un aer măreț:

– Vezi aste brațe groase, groase și vânoase? Vrei o luptă dreaptă?

Postelnicul îl măsură cu ochii de la cap până la picioare, fără a răspunde un singur cuvânt, despică aerul cu tăișul săbiei și-o dată cu aerul a despicat capul îndrăznețului haiduc.

În același moment toată ceata postelnicului se aruncă asupra hoților, amețiți prin neprevăzuta moarte a căpitanului. Lupta n-a durat mai mult de câteva minute; șapte haiduci căzură morți, iar ceilalți, cuprinși de o frică, panică, au dispărut în desigurul codrului.

– Unde-i tata? unde-i tata? țipa copilul, revenit din leșinul ce-l cuprinsese văzând moartea părintelui său, și pe care postelnicul îl ținea strâns la piept cu brațul stâng, pe când cu mâna dreaptă mâniau arma. Unde-i tata?

– Taci, că-ți sfărâm capul! răcni postelnicul. Ține-l, Iorgule, adăușe el către unul din ceată, dându-i pe copil. Să mi-l aduci teafăr la Suceava. Trebuie să scăpăm sufletul acesta nevinovat din păcatul hoției. Șă-apoi, noi suntem cari l-am lipsit de tată...

*Din care se vede cât e de primejdios a sosi
în capitală în ziua când se naște un copil în palatul domnesc*

Chiar în ziua când postelnicul Șarpe se întoarse pe la crăpatul zilei în Suceava, curtea domnească înfățișa spectacolul unei bucurii amestecate cu tristețe. Domnița Stanca, femeia tânărului Bogdan-Vodă, mai-marele fiu al domnului, muri din facere, născând un cocon, cărui i s-a impus în botez falnicul nume de Ștefan.

Bogdan-Vodă era nemângâiat. Închis în camera sa, el ascundea de văzul curții lacrimile ce-i uda ochii. „La naiba! – cugeta el în gândul său – copii voi mai face treizeci, dar o nevastă ca Stanca unde mai găsești!”

În adevăr, a fost frumoasă, plăpândă, drăgălașă răposata domniță, despre care istoria tace, dar o slăvește până astăzi cântecul poporului:

„Fecioară ca o stea,
Mândră ca o păsărea,
Dulce ca o floricea!”

Pe când la aripa stângă a colosalului palat domnesc, zidit în forma unei cetăți, tânjea junele Bogdan-Vodă, la cealaltă aripă, unde locuia Ștefan cel Mare, era petrecere și veselie. Bătrânul domn, a cărui patimă pentru femei se stinsese acum sub greutatea anilor și a podagrei, se bucura de nașterea unui nepot, netezindu-și barba și zicând cu zâmbet: „Cu o muiere mai puțin, cu un voinic mai mult!”

Apartamentul lui Vodă avea forma de semicerc cu o galerie de ferestre arcate, iar sub fiecare fereastră, din partea curții, se înălța câte o cascadă, și în stropiturile argintii ale apelor se jucau în acest moment razele soarelui, îngânând toate culorile pietrelor scumpe.

Odaia era podită cu mozaic; tapițată cu catifea mohorâtă de Veneția, pe care străluceau flori cusute și împletite din mărgăritar și aur; mobilă în giur cu divanuri acoperite de covoare turcești; iar în mijlocul apartamentului sta o masă circulară de marmură neagră, pe care se vedeau așezate o mulțime de prețioase mărunțișuri: cerbișori de aur cu coarne de mărgean, păunași cu coade presărate de ametiste, rubini, smaragde, zmei de aur cu ochi de diamant etc., etc.

Ștefan cel Mare ședea într-un jeț și părea a număra bobitele frumoaselor metanii de mărgean, ce i le închinase cu câteva zile înainte starețul de la Putna.

Înainte domnului ședea pe scaun hatmanul Arbure și sta în picioare doftorul Măriei Sale, italianul Geronimo de Cesena.

– Zici, meștere doftore, că copilul e sănătos, voinic? întrebă pentru a treia oară bătrânul vodă.

– Era cam în primejdie – răspunse doftorul, dându-și un aer de importanță – dar, slavă Domnului, am luat toate măsurile trebuincioase și poci răspunde de sănătatea băiatului.

– Spune mai pe scurt că era în primejdie, și tu l-ai scăpat.

– Da, Măria Ta.

– Apoi, minți că nu l-ai scăpat tu, ci l-a scăpat Dumnezeu. Așa e, jupâne hatmane?

Hatmanul plecă capul în semn de afirmațiune, iar Ștefan-Vodă, mulțumit de neplăcerea ce face doftorului concurența lui Dumnezeu, urmă mai departe:

– Cu cine seamănă copilul? cu mine? cu Bogdan? sau cu mă-sa?

– Până acum nu se poate cunoaște, Măria Ta; toți copiii seamănă la față unul cu altul; dar putem să-i cercetăm zodia...

– Bine spui, meștere doftore! Vrea să zică, tu ești și zodiac pe lângă celelalte? Cum de nu mi-ai spus-o până astăzi?

– Ba nu, Măria Ta; eu nu sunt zodiac, dar zilele trecute a sosit aici de la Padova un văr al meu, foarte învățat în magie.

– Ce vrea să zică magia, jupâne hatmane? întrebă Vodă pe Arbure, crezând că boierul nu va ști să răspundă.

– Slăvonește se zice adică *volhovstvo*, Măria Ta.

– Procopsit mai ești, jupâne hatmane! Credeam că te pricepi numai la arme. Dar eu îți voi spune totuși că magia nu e *volhovstvo*; și câtă să am dreptate, măcar că tu ești cel procopsit. Magia este amăgitoare. Cum ți se pare?... Chemăți-mi, dară, pe acel învățat amăgitor.

Doftorul, deprins cu păcăliturile bătrânului domnitor, se închină în tăcere și ieși.

– Ia spune-mi, Arbure – urmă Vodă după o scurtă pauză –, crezi tu în solomonii d-ale zodiacilor?

– Trebuie să credem, Măria Ta, căci vorbesc și *Săntele Scripturi*; trebuie să credem, dar oricum să fie, e mare păcat, mare păcat este de a asculta pe zodiacari...

– Și de ce să fie păcat?

– Pentru că adică e lucrul Satanei.

Ștefan-Vodă s-a pus pe gânduri. Pe d-o parte, curiozitatea și iubirea îl împingeau a afla viitorul nepotului său, pe de altă parte, ma-